

Alena Káňová

Lidový textil ve sbírce břevlavského muzea – obecná část a mužský oděv

Textilní a oděvní tvorbě lidových vrstev v našich zemích začala být věnována pozornost v souvislosti s revoluční dobou roku 1848. Pro svoji výraznou, až reprezentativní výtvarnou stránku byl především lidový кроj a výšivka vhodným dokladem svébytné národní kultury. Postupem času začal кроj plnit i národně-uvědomovací funkci, která střídavě ustupovala a vystupovala na scénu, jak si to vyžadovala politická situace. Jelikož je s tímto procesem spojen i vznik mnoha výstav, sbírek i muzeí, je logické, že právě doklady lidového oděvu a textilu, i pro poměrnou jednoduchost jejich získávání a uchovávání, byly v centru pozornosti sběratelů.

Opravdový zájem o sběr autentických hmotných dokladů lidového odívání se datuje od šedesátých a sedmdesátých let 19. století, kdy kromě již zmíněných důvodů zájmu se přidává i nebezpečí stále pokračujícího trendu odkládání tradičního kroje a rychle se rozvíjející tovární konfekce. V této době se středisky sběratelské činnosti stávají v Čechách Náprstkovo muzeum v Praze a na Moravě Olomoucká národopisná družina.

Nejstarší součástí podlužáckého oděvu na našem území jsou zastoupeny ve sbírkách Národopisného oddělení Národního muzea v Praze. Tam zájem o kroje v 19. století vyvrcholil Národopisnou výstavou československou (1895), které předcházelo několik let intenzivní badatelské činnosti, uspořádání místních a oblastních výstav po celých Čechách, Moravě i Slezsku a národopisných sjezdů. Exponáty se postupně soustřeďovaly do Prahy, kde se evidovaly a zpracovávaly, a hmotné výsledky etnografického sběru a jejich následného vystavení se o rok později staly základem nově založeného Národopisného muzea. Garantem a správcem vznikající instituce byl jmenován archeolog a etnograf Lubor Niederle, jedna z největších odborných kapacit své doby.

Právě Niederle spolu s dalšími národopisnými pracovníky, jako byli František Bartoš, Josef Karásek a především Josef Klvaňa, se zasloužili o odborné zpracování a dokumentaci vývoje lidového kroje na Podluží a o uchování jednotlivých souborů v muzejní sbírce, z nichž významné zastoupení mají kolekce svrchního ošacení (ženské i mužské kožichy, šuby, mentýky z 19. století) a výšivek. Podlužácká výšivka je ve sbírce doložena až k polovině 18. století (jde např. o koutní plachtu z okolí Kostic, datovanou letopočtem 1760). Vůbec uložením obřadních součástí, jako jsou koutní plachty, úvodnice, oltářní pokrývky, je velmi důležité z hlediska bádání o vývoji výšivky, neboť jde o předměty, které již na přelomu 19. a 20. století přestávají být živou součástí a v dnešní době je velmi nepravděpodobné jejich získání v terénu. Na vzniku bohaté kolekce slavnostní výšivky, jako jsou obojky, šatky, dýnka z čepců, taclé, fěrtochy či mužské košile, se opět velkou měrou podílela neutuchající sběratelská činnost Klvanů.

V Olomouci bylo roku 1878 založeno Městské historické muzeum a z našeho hlediska je důležitý rok 1883, kdy se zformovala tzv. Národopisná družina – skupina lidí organizovaných v Muzejním spolku (např. Ignát Wurm, Jindřich Wankel, Magdalena Wanklová aj.). O rok později byl vytvořen dámský odbor spolku, zaměřený na sběr lidových výšivek a součástí moravských krojů. Sbírky byly ukládány v muzeu, příležitostně s velkými úspěchy vystavovány a výsledky bádání byly pravidelně popularizovány na stránkách muzejního časopisu či formou přednášek. Samozřejmě že sběratele lidového textilu nemohla neupoutat krása a dokonalost výšivek a oděvních součástí z oblasti Podluží, jehož lidová kultura přitahovala pozornost již od poloviny 18. století. V Olomouckém vlastivědném muzeu se tak do dnešních dnů dochovaly ukázky jak obřadních součástí textilu, jako jsou úvodnice či koutné plachty, tak doklady výšivek na slavnostních krojích svobodných podlužáckých chlapců a dívek. Zajímavou kolekcí jsou např. výšivky z Moravské Nové Vsi z okruhu vyšivaček rodiny Košutkových (poslední třetina 19. století).

Další bohaté a ucelené kolekce lidového odívání z Podluží se nacházejí ve sbírkách Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně (opět sbírky Klvaňovy, rozsáhlý soubor výšivek ze sbírky uherskohradištského novináře a mecenáše Františka Kretze, převedený fond brněnského ženského spolku Vesna a v neposlední řadě část pozůstalosti nadšeného obdivovatele lidové kultury Podluží dr. Josefa Dostála, rodáka z Ladné).

Pro celistvější doplnění přehledu nejvýznamnějších sbírek textilu z Podluží je nutno se zmínit o souboru (zpracovávaném prof. Richardem Jeřábkem v polovině devadesátých let minulého století) nacházejícím se ve sbírkách Rakouského etnografického muzea ve Vídni ve vyčleněném fondu „Ostabteilung“, který zahrnuje území střední a východní Evropy a Balkánu. Muzeum, založené Michaelem Haberlandtem v roce 1895, se od počátku soustřeďovalo hlavně na mapování lidové kultury v zemích tehdejší monarchie. Již od počátku zde měla dominantní postavení Morava – zastoupeny byly výšivky, keramika, nábytek a nářadí. V krátké době se podařilo ve Vídni soustředit zejména z českých zemí mnoho artefaktů relativně starých. Soukromé i institucionalizované sběratelství bylo v té době ještě na nižší úrovni a terén skýtal obrovské možnosti získávání kvalitních dokladů lidové a zlidovělé kultury za podmínek, které se již později neopakovaly. Tak nejstarší předměty sahají až k polovině 17. století. Samotné Podluží je zastoupeno devíti obcemi (Břeclav, Charvátská Nová Ves, Poštorná, Lanžhot, Kostice, Tvrdonice, Týnec, Moravská Nová Ves a Hrušky) a kromě lidového nábytku, kraslic, keramiky jde v převážné míře právě o rozsáhlé kolekce textilu a opět slavnostní výšivky. Většina je uložena na zámku v Kittsee (Ethnographisches Muzeum Schloss Kittsee, Burgenland), kde ve stálé expozici jsou vystaveny např. datované šatky z Lanžhota (poč. 19. století). Významným sběratelem a dodavatelem textilu i ostatních součástí lidové kultury Podluží pro vídeňské muzeum byl především Benjamin Kroboth.

Městské muzeum a galerie v Břeclavi založené jako příspěvková organizace města Břeclavi až v roce 1995 se samozřejmě svými sbírkami (co do počtu sbírkových předmětů i jejich stáří) nemůže „rovnat“ muzeím založeným v počátcích rozvoje českého a moravského muzejnictví, nicméně za osm let činnosti se zde podařilo soustředit poměrně zajímavý sbírkový materiál, uložený v základních sbírkových fondech, jako jsou archeologie, výtvarné umění, historie, etnografie, fotoarchiv, knihy, písemnosti a textil. Na tomto místě je potřeba podotknout, že vlastní počátky břeclavského muzejnictví spadají již do roku 1928, kdy byl založen Muzejní spolek, který však bohužel pro svou neustále přerušovanou činnost nemohl předat nové instituci odpovídající sbírkové fondy.

Sbírka textilu obsahuje v současnosti více než 1300 kusů oděvních součástí, z nichž prostá většina spadá do podskupiny lidový textil (zbytek tvoří stejnokroje, uniformy, dobové oblečení dvacátých až šedesátých let minulého století, textilní vybavení měšťanského interiéru apod.). Hlavní oblastí akviziční činnosti v terénu je Podluží, a to s cílem připravit v prostorách břeclavské muzejní instituce stálou expozici tohoto regionu. Ve sbírkách jsou okrajově zastoupeny i sousední regiony – Hanácké Slovácko, Kyjovsko – a zajímavou kolekci tvoří i sbírka charvátského ženského ošacení.

Snahou je vytvořit reprezentativní přehled vývoje lidového kroje na Podluží od osmdesátých let 19. století do současnosti při zachycení odlišností v jednotlivých obcích. To znamená, že ač základní prioritou zůstává vyhledávání a odborné zhodnocení součástí svátečního oblečení (jednotlivé kusy jsou také nejvíce v terénu uchovávány), nezanedbatelnou a důležitou část sbírkového fondu tvoří předměty dokumentující každodenní oděv se všemi jeho proměnami a zachycením vlivů okolního světa na jeho postupnou přeměnu (vliv stále se rozšiřující tzv. městské módy, využití nových textilních materiálů – tesil, umělé hedvábí, silon aj., nedostatek vhodného materiálu za války, vlivy tzv. folklorismu a ornamentalismu, v neposlední řadě nahrazování výšivky malbou na textil).

Zajímavou, i když početně méně rozsáhlou skupinu sbírkových předmětů mužského lidového oděvu tvoří hnědé dubené kožichy – „kožuchy“. Přestože se dle informátorů dříve nacházely v každé rodině (v rodinách sedláckých jich bylo dokonce až pět kusů), dnes je jejich zastoupení v terénu minimální. Kožichy se nosily jak na neděli, tak na všední den, a to

bez rozdílů stáří a sociálního postavení. Všeobecně jsou kožichy velmi starodávnou součástí lidového kroje a jsou nejen nezbytným, ale i jeho velmi praktickým a malebným doplňkem. Na Podluží se již počátkem 19. století setkáváme s dlouhým bílým kožichem „buchtičkovým“, kdy límec, manžety, kapsy a přední okraje jsou lemovány černou beránčinou a spodní okraj je proložen střídavě černými a bílými koženými obdélníčky – „buchtičkami“. Tento typ kožichu je od sedmdesátých let předminulého století postupně vytlačěn variantou bílého kožichu s bohatou výšivkou na zádech a během krátké doby zcela mizí.

Kolem roku 1890 však v regionu zcela převažuje nový typ kožichu, již zmíněný hnědý „dubeňák“, udržující se místy dodnes. Oděv je vyroben z ovčí kůže, na vnější straně obarven hnědou barvou, která někdy přechází až v tmavou červeně. Starší kožichy se sedřenou barvou byly u místních kožešníků obnovovány barvením (každý řemeslník měl svůj recept na zhotovení barvy, získávané z odvaru z dubového práchna nebo z mletých duběnek, často i přidáním anilínové barvy). Původní kožichy byly dlouhé, téměř až na paty, později (asi ve dvacátých letech 20. století) se začínaly zkracovat a sahaly jen zhruba do půli lýtek. Podobně jako u předešlého typu jsou části hnědého kožichu (límec, obruba rukávů a kapes, přední část) lemovány černou beránčinou a nově je takto lemován i spodní okraj. Kožichy se nosily i za deštivého počasí, tehdy se jen obrátily srstí ven.

Střihově je u „dubeňáku“ přednice složená za tři částí a lopatková partie je spuštěna hluboko dolů. Rovnoběžně s ní je ozdobným stehem ze zad vykrojen širší pás, zvaný „řemen“. Ve výšivce mezi těmito pásy a často i v nich zaujímá dominující a zcela význačné postavení podlužácký tulipán. Jednoduchý a zprvu jen skromný tulipánek se vyvíjel časem do forem stále bohatších, bujnějších, až nakonec dospěl k téměř barokní podobě s rozmanitými okrasnými přídávky, špičatými i zaoblenými výběžky a různé utvářenými tyčinkami. K tomu přistupuje na Břeclavsku i kytička, z níž tulipán vyrůstá, zpravidla složená ze dvou až čtyř stylizovaných růží. Méně nápadnou ozdobou kožichů jsou švy na hrudi, na ramenou a kolem pásů u lopatek, nejčastěji v barvě žluté, červené a zelené.

Na Podluží byla vedle ojedinělých roztroušených menších kožešnických dílen tři hlavní kožešnická střediska: Podivín, Lanžhot a Hodonín. Až na jedinou výjimku všechny sbírkové předměty této podskupiny patří do okruhu prací podivínských řemeslníků. Podařilo se určit jmenovitě výrobky Ferdinanda Klimáka (zemřel 1947), od něhož pochází nejvíce předmětů a které jsou charakteristické úhledným, podlouhlým a pestrým tulipánem, vyrůstajícím z kytice zdobené dvěma růžemi. Jeden exponát je přímo signovaný, jde o práci podivínského kožešníka Chládky z roku 1943. Nejbohatší výšivku (kytice se čtyřmi růžemi a plně vyšíty lopatkových pásů) má část kožichu z okruhu lanžhotských kožešníků, kde podlužácký tulipán je ježatější, hrubší a bez tyčinek. Celkově spadají kožichy ze sbírky do období let 1910–1967.

Velmi početnou a rozmanitou sbírkovou podskupinu tvoří oddíl kabátců („kabaní“ též „kacabají“). Jejich slavnostní variantou je „ratýňák“ – kabátek z ratýnového sukna v barvě žlutavě bílé, modré nebo černé (ve Staré Břeclavi se tímto názvem důsledně označoval pouze světle zbarvený). Dle sbírkového materiálu je možné rozdělit tyto předměty do dvou skupin, odlišujících se střihem a mírou ozdobení. Do první spadají kabátky z Ladné, Staré Břeclavi, Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Hlohovce (dříve i Ranšpurku a Cáhnova), rovného střihu do pasu. Přednice jsou olemovány červeným sukem, starší typy měly kapsičku na prsou pouze rovnou a taktéž lemovanou, novější již vykrouženou a ozdobně prošitou. Druhou skupinu tvoří předměty z Kostic, Tvrdonic a Lanžhota, kdy kabátky jsou vzadu vykrojeny a v kříži tvoří „šúsky“, nad kterými jsou přišity kovové gombíky. Od pasu odstávají asi 10 cm, takže je vidět košile. Klopy jsou opět podloženy červeným sukem a navíc vyšity barevnými bavlnkami. Taktéž je lemován stojatý límeček a okraje kapes, které jsou navíc opět zdobeny výšivkou. Obě varianty „ratýňáků“ se zapínají stříbrnými, později mosaznými gombíky (ty jsou dále jako ozdoba našity i vzadu, na rukávech a kapsách).

Ratýnový kabátek nosili při chladnějším počasí a k zábavám „přes pole“ k červenícím, látanícím i koženícím, velmi zřídka k třaslavicím, svobodní chlapi a mladí mužáci. Starší si nechávali zhotovovat tuto oděvní součást výhradně ze sukna tmavé barvy a dlouho bez výšivky.

Velmi slavnostní variantou pro svobodné chlapce byl a je tzv. „červený kabátek“, typický pro jihozápadní část Podluží (Stará Břeclav, Ladná, Poštorná, Charvátská Nová Ves, Hlohovec a Lanžhot). Podle dochované fotografie jej však mají oblečení i chlapci z Tvrdonic při Národopisné výstavě v Praze roku 1895.

Kabátek je vyroben z jasně červeného sukna podobně jako „červenice“. Vzadu v kříži navrapený odstává od boků, přední část je ukončena přilehle k bokům. Límeček vzadu je sestřížen do špice. Oděv existoval ve čtyřech variantách – ty starší byly delší, zdobený tmavě modrým šňůrováním vpředu, vzadu, na límci a na rukávech. Zapínaly se pěti poutky (čamarami) zhotovenými z modrých šňůr na levé straně, na straně pravé potom kovovými gombíky s oušky (celkem bylo našito na obou předních dílech 20 kusů). Gombíky dále zdobily i rukávy. Pod krkem se kabátek zapínal na kovový háček. V přední části z obou stran byly šikmo vsity ošňurované kapsy (jedna varianta je zcela prosta kapes), u novějších typů se objevila v levé horní části malá kapsička obšitá „cifrováním“. Postupně přibývalo zdobení barevnou výšivkou, a co se týče délky, kabátek se zkracoval a střihově přibližoval „ratyňákům“. Gombíkové zapínání bylo nahrazeno fazulovitými knoflíky z modrých šňůr. Takové zhotovoval například lidový krejčí z Ladné Štěpán Mlátilík ještě ve čtyřicátých letech minulého století.

Kabátky se nosily a nosí na svatby, pohřby a do kostela na významné mše (při držení fakulí na Štěpána a na Nový rok). Dá se říci, že jde o obřadní součást lidového mužského odívání a v současné době byly červené kabátky nově zhotoveny např. pro potřebu národopisného souboru „Břeclavan“ dle muzejního exponátu ze Staré Břeclavi z roku 1936.

Nejstarší variantou pracovního všedního kroje zachycenou ve sbírkách jsou plátěné kalhoty „třaslavice“ (méně obvyklý název je „trcule“ nebo „bělky“) se širokými nohavice, původně podomácku zhotovované z neběleného konopného plátna. Takové jsou např. nohavice pocházející z Moravské Nové Vsi kolem roku 1910, kdy dle vzpomínek původní majitelky se konopné plátno kupovalo od slovenských pláteníků buď na jarmarcích, nebo prostřednictvím podomního prodeje. V meziválečných letech se konopné plátno již většinou bělilo a postupně začalo být vytlačeno jemnějším bílým lněným plátnem a ještě později vlněným materiálem. Nohavice byly buď zastrčeny do bot, nebo volně spuštěny, neměly rozparek a v pase se nejstarší typy zejména při práci na polích podvazovaly slaměným „obříšlem“. Nosily se od jara do podzimu a část chlapců a mužů v nich i běžně spávala.

Velmi vzácným a dnes na Podluží zcela ojedinělým typem nohavic jsou „koženice“, vyrobené z jelení kůže nebo kozinky, barvy žlutavě bílé. Na stehnech přiléhaly a sahaly až po kotníky, kde se uvazovaly šňůrkami, a vpředu měly klínek, upínající se v pase všitým řemenem. Byly velmi jemně ozdobeny světlým prošitím. Nové se nosily na neděli, popř. „přes pole“, obnošení pak v zimě na všední den. Nejstarší muzejní „koženice“ pocházejí ze Staré Břeclavi a jsou datovány k roku 1905.

Nejcharakterističtějším a nejznámějším typem podlužáckých nohavic jsou bezesporu „červenice“. Dodnes si udržely své výsadní postavení a nosí je svobodní chlapci (od věku asi 16 let, kdy začínají „pacholčit“) v létě i v zimě ke všem slavnostním příležitostem. Úplně je v minulosti neodkládali ani mužáci, kteří tyto nohavice (když se obnosily) používali k všednímu nošení.

Nohavice jsou zhotoveny z kvalitního červeného sukna, které nahradilo původní fialové, zaniklé již v druhé polovině 19. století, a střihově kopírují již výše zmíněné typy nohavic. I novější sbírkové předměty zachovávají původní zapínání poklopce na kovové háčky. Výrazně se však proměňuje dominanta nohavic, kterou je zdobení modrými šňůrami a výšivka. Pro celé Podluží bylo dříve charakteristické pouze silné modré šňůrování vlněným „šújtážem“ (po vnějších stranách nohavic, na zadní straně nahoře v pase tvořící kolečko), doplněné velmi vkusným a jemným modrým „cifrováním“ podél šňůr a na stehnech, teprve později se přidává výšivka modrou bavlnkou. Takto vyzdobené červenice se do dnešní doby zachovaly pouze ve Staré Břeclavi, ostatní obce regionu se plně přiklonily k barevné výšivce, objevující se od devadesátých let 19. století (údajně poprvé zhotovené krejčím z Tvrdonic Ludvíkem Prokopem). Zatímco starobřeclavská varianta si poměrně dlouho

udržela uměřenou a vkusnost výšivkových vzorů, což ostatně platí i pro ranou formu barevné výšivky doloženou v muzejní sbírce (nejstarší „červenice“ tohoto typu jsou datovány do let 1905–1910 a pocházejí z Tvrdonic), nohavice zhotovované po druhé světové válce nabírají na přebujelou zdobnost, „cifrování“ na stehnech se stále prodlužuje směrem ke kolenům a hrubne, což je bohužel celkový trend vývoje slavnostního kroje na Podluží.

Podskupina košile zahrnuje velmi početnou a vzorově různorodou část muzejní sbírky mužského lidového textilu a tvoří poměrně reprezentativní přehled vývoje této významné oděvní součásti na Podluží ve 20. století, která vždy budila zasloužený obdiv a zájem u sběratelů, ať již muzejních, či soukromých.

Z 19. století až do dvacátých let století následujícího se zachovalo nošení nebělených konopných košil, většinou zhotovovaných podomácku a ozdobených výšivkou podle počítané niti. Vyšíváno se přízí a typickou barvou pro jihozápadní Podluží byla červená pro svobodné chlapce a bílá pro mužáky. Výšivka se postupně rozšiřovala z límce košil na přednici, kde se používalo šikmých sloupů „slížků“, různě k sobě stavěných, násobených v řadách, a mezi nimi jako výplně vzorů „vosí hnízda“ či „ohřebélka“. Lemovací linky byly z „řetázků“, okraje se „očipečkovaly“ („okvelbovaly“). Na ramenou nacházíme spojovací ozdobný volný steh, který se vyvinul z tzv. „stinku“, jímž byl obsmykován límec. Dále k základním technikám patřila i „mešterka“ s „hrachovinkou“ a u muzejních košil z přelomu 19. a 20. století se objevuje i velmi vkusná a pečlivě provedená výšivka křížková.

Hluboko do poloviny 20. století se místy udržel i jiný typ podlužácké košile, a to košile „vajskornová“, zhotovovaná již z kupovaného lněného plátna. Před první světovou válkou ji nosili všichni muži často bez rozdílu zaměstnání, po válce jen zemědělci a čím později, tím více jen starší muži. Vyšívání bylo pouze na límečku košile a bylo zhotoveno z peciček nebo z buchtíček kolmo a šikmo položených a opět s horním okrajem „ocanglíkovaným“. Košile se u krku uzavírala čtyřmi krátkými šňůrkami na „smečku“ (malou mašli), dvě na pravém rameni a dvě pod krkem. Šňůrky spadaly asi do poloviny prsou, široké rukávy sahaly do poloviny předloktí a nebyly ukončeny krajkou.

Kolem roku 1935 se objevuje nový typ mužácké košile z jemnějšího plátna a s novým střihem rukávů – zúženým ve spodní části a v zápěstí uzavřeným manžetou s patentním uzávěrem (tlačkou). Límeček, přednice i manžetky jsou vyšívány černou bavlnkou, většinou jde o velké rostlinné vzory. Košile tohoto typu jsou zaznamenány jen v určitých obcích regionu (Týnec, Hrušky, Tvrdonice, Kostice, Lanžhot a v jednom případě i Ladná), zatímco pro jihozápadní Podluží není jejich existence sbírkově doložena.

Nejsvětější byla (a doposud je) košile „na vyslečení“ – slavnostní košile pro svobodné chlapce zvaná též „katrovice“, podle častého způsobu výzdoby rukávů použitím tylu. Nosí se všeobecně na celém Podluží k hodům, slavnostem Božího těla, při významných bohoslužbách v kostele a dříve i na svatby. K této slavnostní košili se vždy oblékají nohavice „červenice“, krátká hedvábná kordulka bez rukávů „lajbl“ a na krk se uvazuje vázačka zhotovená z červeného hedvábného šátku. Košile se dlouho po generaci dědily a prodávaly se pouze tehdy, když v rodině nebyl syn. Ženatí je nikdy nenosili.

Posledním a méně slavnostním typem košile je polosváteční „šňůrkovice“, nošená k „třaslavicím“ (v Poštorné), do ratýnového kabátku (na celém Podluží) a mužáky k polo-městským „šatům“. Mívala a má rukávy ukončené zuby jako „canglovice“ u ženského kroje a výšivka je dnes výhradně zhotovována strojově a v podstatě se velmi podobá dřívější výšivce kupované. Uspořádání a zdobení límce, přednice a šňůrek je shodné jako u předešlého typu. Na severním Podluží (v Lužicích, Dolních Bojanovicích, Josefově a Poddvorově) se v meziválečném období i později košile pro svobodné vyšívaly barevně – červeně, černě, modře – a objevuje se i zelená výšivka. Pro mužáky se postupně ustálila barva černá.

Jednou z nejpočetnějších a nejzajímavějších podskupin mužského lidového oděvu v muzejní sbírce jsou „lajble“, kordulky bez rukávů nošené většinou svobodnými chlapci ke kroji „na vyslečení“. Díky akvizici bývalého břeclavského Muzejního spolku i četným soudobým přírůstkům je možno vytvořit poměrně kvalitní a ucelený přehled vývoje této důležité krojové součásti. Opět zde pro správnou interpretaci textilu pomáhají poznatky

získané z dobových popisů, fotografií a hlavně vzpomínek pamětníků, neboť tato podskupina prošla oproti jiným rychlejším vývojem a změny se týkaly především barevnosti materiálového podkladu a způsobu zdobení. Nejstarší sbírkový předmět je datován k roku 1860, poměrně hojně je doloženo období let 1880–1900, třicátá léta 20. století a největší počet se vztahuje k době po roce 1945.

Stříhově se „lajbl“ na Podluží ustaluje někdy na začátku druhé poloviny 19. století a oproti starším typům známým z dobového vyobrazení se zdá kratší a upnutější. Vzadu je vysoko vykrojen do poloviny zad a symetricky rozdělen ozdobami, vpředu těsně přiléhá a nezapíná se. Na levou stranu se od počátku 20. století připevňují dlouhé mašle původně z jednobarevného hedvábí, potom s tištěným drobným vzorem a v posledních letech výhradně malované. Délka soudobých mužských mašlí oproti původním se prodloužila až do půli lýtek (ještě ve třicátých letech minulého století sahaly jen do půli stehů).

Ze starších vyobrazení je patrná i hlavní barva podkladového materiálu, a tou byla zelená. Takovou má i výše zmiňovaný sbírkový předmět z doby kolem roku 1860 (jako pravděpodobná lokalita je určen Lanžhot nebo Stará Břeclav) a od mladších typů se potom liší i materiálem – základ „lajble“ tvoří jemný brokát se zlatým vetkávaným vzorem. Typické je však již olemování úzkou červenou stužkou a asi 6 cm široká navrapená zelená porta, tvořící pás podél přední části, horní zadní a kolem ramen kordulky. Takovou strukturu si v podstatě lanžhotské „lajbly“ zachovaly dodnes s tím, že brokátový podklad byl nahrazen vetkávaným hedvábím v barvě červené či béžové. V současné době se dá říci, že pro jižní a jihozápadní Podluží je charakteristická zelená barva navrapených hedvábných port při zachování béžové či červeného podkladu (ve Staré Břeclavi v minulosti chybělo oproti Lanžhotu olemování červenou stužkou), pro severní a severovýchodní část regionu (např. Moravská Nová Ves, Týnec, Hrušky, Mikulčice, Dolní Bojanovice apod.) potom červená barva hedvábného vetkávaného podkladu bez zeleného doplnění. Ale muzejní exponáty této podskupiny dokazují, že se v několika vlnách opakovala jako podkladová barva i modrá a fialová, jedná se např. o kordulky z okolí Hrušek, datovaných do let 1910–1930. Černá barva se uplatňovala výhradně na mužských „lajblech“, a to zejména v Lanžhotě a Dolních Bojanovicích ještě po roce 1945.

Samostatnou kapitolou by bylo zdobení kordulí. Dá se zjednodušeně konstatovat, že zhruba do třicátých let 20. století šlo většinou o velmi vkusné, řemeslnicky dokonalé a uměřené vyzdobení z barevných proplétaných šňůr, navrapených stuh a stužek a především ze šňůreček tvořených skleněnými drobnými korálky. Původně i přidávání barevných krepinek v uměřené formě ještě nepůsobilo dojmem přeplněnosti a lacinosti, což již bohužel neplatí o současnějších „lajblech“, jejichž úprava se podstatně zjednodušila a pracnost nahradilo okázalé pošití stříbrnými i zlatými filtry.

Podskupina mužská obuv je tvořena sbírkovými předměty prezentujícími posledních sedmdesát let a dá se v základě rozdělit do dvou skupin – na boty holenkové a slavnostní čizmy. Mimo ně se ve sbírce v několika ojedinělých případech vyskytují i doklady původního mužského obutí na všední den, kterými byly „jojky“ neboli „šlapuše“. Jde o vysoké boty vyrobené z černé kůže, nízkého podpatku, v rovině silné podešve okovaného železnou podkovičkou. Ozdobným prvkem na „jojkách“ bylo žluté prošití, horní okraj měl asi 3 cm lem z červené kůže. Při chladném počasí se tyto boty vystylaly slámou, později látkovou onucí.

Vysoké boty holenkové z černé telecí kůže jsou všeobecně rozšířeny na celém Podluží. Nejsou vykrojené v horním okraji holinky ani vyšíváné. Podpatek je buď rovný, nebo částečně vykrojený, ukončený nízkou železnou podkůvkou, nověji gumou. Nosili je chlapci na všední příležitost i mužáci jako základní typ obutí.

K slavnostnímu kroji svobodných chlapců neodmyslitelně patří „čizmy“. Oproti původním z přelomu 19. a 20. století, kterým se též kvůli rovným kramflíkům okutým železem říkalo „sekavice“, jsou soudobější zhotovené z vyztužené až tvrdé černé kůže (dnes se i lakují) s vykrojeným podpatkem (kolem něj je obtažen žlutý drátek), který je ukončený asi 2 cm vysokou žlutou podkůvkou. Podrážky jsou z vnější strany obarveny cihlově červeně.

Velmi nápadné je jejich zdobení. Horní okraj holinky je olemován fialovým hedvábným úpletem, popř. červenou kůží, a vpředu je buď vykrojený, nebo zaokrouhlený a nahoře ve výkroju je upevněna fialová růžice, z níž je spuštěný fialový (červený) hedvábný štrapec sahající až k nártu. Dále nechybí ozdobné sešití a prošíití barevným dírkovým hedvábím barvy zelené, červené, bílé a fialové. Vnitřní i vnější strana je pak strojově vyšívána na rovné hladké kůži dle předkreslení, ve výšivce nesmí nikdy chybět srdíčko, jen na lanžhotských čížmách se objevuje motiv opačného „běčka“ proti sobě a výšivka je provedena pouze v barvě zelené a žluté.

Pokrývky hlavy jsou další podskupinou, která prozatím zahrnuje sbírkové předměty sahající maximálně do dvacátých let minulého století. Tato část textilní sbírky se dá opět rozdělit na dva základní okruhy, a to na klobouky bez stříšky „guláče“ a nízké klobouky rozdílných stříšek „húšeňáků“. Sbírkově již není doložen (pouze ve fotoarchivu) další typ klobouku, kterým byl ještě na počátku 20. století mužáky hojně nošený černý „širuč“. Šlo o klobouk s větší stříškou, olemovaný černou pentlí a na temeni hlavy vypouklý, nikdy ne promáčknutý. Nosil se v letní dobu k „šatům“, „třaslavicím“ a při špatném počasí i k halině. Postupně začal být vytlačován civilními různobarevnými klobouky. Podobně v meziválečném období mizí i nošení „hrotků“ – klobouků vyššího tvaru, olemovaných širokou stříbrnou nebo zlatou pentlí s malou, téměř vodorovnou stříškou. S rozmarýnovou snítkou jej nosívali v minulosti o svatbách družbové.

„Guláč“ nebo-li „šmukáč“ je typickou pokrývkou hlavy chlapce ve svátečním kroji „na vyslečení“ v jižním a jihozápadním Podluží (Stará Břeclav, Ladná, Hlohovec, Charvátská Nová Ves, Poštorná, Lanžhot, Kostice a Tvrdonice – tam ještě kolem roku 1900 nosili „húšeňák“), zhotovený z tuhé černé plsti a až po horní okraj obtočený úzkými červenobílými žinylkami. Po obou stranách jsou na žinylkách upevněny barevné svazčky skleněných štrapečků, vpředu nad čelem je kolmo postavené péro zvané „točko“. Skládá se z umělých květů, je vyplněné kulatými zrcátky a spirálovitě točenými drátky ukončenými barevnými skleněnými kuličkami různé velikosti. V péru je zapuštěn seříznutý husí brk, do něhož se vkládá symbol síly svobodných chlapců – „kosířek“ z volavčího nebo jeřábího peří, upevněný na zadní části kloboučku třemi skleněnými barevnými řetízky.

„Húšeňák“ je typ černého nízkého klobouku ozdobeného širšími „housenkami“ (žinylkami). Bez dalších ozdob jej nosili mužáci a chlapci na celém Podluží, již zaniklá varianta měla krátkou stříšku stočenou nahoru. Nosíval se také ke kožichu i halině a po roce 1945 se začal na temeni hlavy promáčkávat. „Housenky“ spletené v copánky jsou charakteristické pro Tvrdonice a Kostice, ve Staré Břeclavi se zase připevňovaly nad sebou.

Pro zbylou část Podluží (tj. Týnec, Hrušky, Moravskou Novou Ves, Mikulčice, Lužice, Dolní Bojanovice, Josefov a Starý Poddvorov) potom platí nošení slavnostních „húšeňáků“ pro svobodné se stříškou nahoru stočenou, ozdobenou širokými housenkami v zelených, červených a bílých barvách, navzájem propletených. Na pravé straně nad žinylkami jsou připevněny barevné skleněné řetízky a štrapečky a podobně jako u „guláčů“ i zde je připraveno „točko“ s květinami a „kosířkem“. Zvláštní zdobení barevnými růžemi z plátna na přední části klobouku je potom fotograficky doloženo z Týnce kolem roku 1910.

Ve sbírce nechybí ani pokrývky hlavy pro chladné zimní období, kterými byly a u starších mužů dodnes jsou černé čapky „baranice“ nebo-li „hastrigránky“ z astrachánu či jeho napodobenin. Jsou kulatého tvaru, na temeni promáčknuté.

Doplňky lidového kroje jsou velmi různorodou skupinou textilního materiálu, tvořenou většinou drobnějšími součástmi krojových souborů. Zahrnuje typové širokou škálu sbírkových předmětů od částí výšivek, kapesníčků, mašlí a stuh, mužských šátků až po obřadní, výjimečně nošené věci, jako jsou křtící plachty, šatky apod.

Nezbytnou součástí svátečního i polosvátečního oděvu svobodného chlapce i mužáka byl a je mužský šátek – vazačka, známý již z dobového vyobrazení z první poloviny 19. století. Proti pozdějším úpravám se nosil poměrně krátký, upnutě vázaný kolem krku a byl z květovaného hedvábí tmavé barvy. V posledních desetiletích 19. století se ustálily typy šátků, přetrvávající u mužského kroje na Podluží zhruba do třicátých let století následujícího.

Mužáci, zejména ti starší, nosili šátky výhradně černé barvy, popř. v kombinaci s fialovou či šedou, zhotovované z kupovaných hedvábných šátků. Kolem roku 1900 je zachycena i existence modrých šátků pro všednější příležitosti (tuto variantu však mohli nosit i chudobnější svobodní chlapi). Mužácké šátky byly zásadně bez střapení.

Nejstarší šátky pro svobodné z muzejních sbírek pocházejí z let 1880–1900 a zachycují nástup červené barvy tzv. „dvacátkových“ šátků z jemného květovaného hedvábí s dlouhým třepením na spodním okraji. Takové byly nošeny chlapci k „třaslavicím“, k ratýnovému i červenému kabátku, ke svátečnější „kabani“ a samozřejmě k nejslavnostnější krojové variantě – ke kroji „na vyslečení“. Za zvlášť parádní byly potom pokládány vazačky šité z široké černé sametové stuhy s jemnými černými nitěnými třásněmi, v některých případech zdobené barevnou výšivkou. Ve třicátých letech 20. století se šátky pro svobodné zhotovují již výhradně z červeného hedvábného materiálu s velkými pestrými vetkávanými květy, ve spodním okraji bývají otrásněné. Takové šátky dnes sahají až do pasu a jsou uvázány tak, aby okraj límečku košile byl částečně vidět. Po roce 1945 začínají v některých obcích regionu nosit červené šátky i mladí mužáci.

Novou součástí slavnostního kroje svobodných chlapců jsou od přelomu 19. a 20. století mašle upevněné na levé straně „lajblu“ bez rukávů, kde jsou složeny v krásně upravený vějíř (v Lanžhotě tzv. na „smečku“), do kterého se vkládá umělá květina. Původní mašle byly jednobarevné hedvábné (bledě modré, bílé a červené), později s vtištěnými drobnými kvítky, a sahaly nejčastěji do půli stehů. Dobové fotografie z let kolem první světové války však již zachycují občasnou délku až do půli lýtek, která převažuje i v současnosti. Mašle jsou nyní výhradně malovány, a to olejovými i syntetickými barvami, přebujelý ornament je zde navíc doplněn našitím zlatých nebo stříbrných filitrů. Odlišnější varianta se nosí v Dolních Bojanovicích, kdy mašle je jen jedna, širší a kratší.

Zajímavým ozdobným prvkem, vkládaným do původního stříhu mužských nohavic s poklopem, je bílý plátěný kapesníček s bílou výšivkou. Nosili jej a misty dodnes nosí svobodní chlapi při svátečnějších příležitostech do „červenic“ (dříve i do „látanic“ a „koženic“) a kapesníček se často stával milým dárkem od vyvolené dívky. Způsob uložení kapesníčku do poklopce se lišil v jednotlivých částech regionu – tak na horním Podluží (Lužice, Míkulčice, Dolní Bojanovice, Josefov, Prušánky) se vkládal složený na polovinu a přišpendloval se, v Hruškách a Moravské Nové Vsi obdobně bez přišpendlení a na jižním Podluží v podstatě libovolně. Důsledně dodnes se nosí již pouze v Lanžhotě, kde ke kroji „na vyslečení“ se vkládá kapesníček do nohavic nepřišpendlený a složený s jedním cípem ven na pravý bok. Ojediněle na archívních fotografiích jsou zachyceni i starší mužáci s kapesníčkem v poklopci, jedná se o časové období let 1880–1910.

Další část drobnějších součástí lidového kroje zahrnutých do této sbírkové skupiny tvoří ozdobné předměty vztahující se k úpravám a zdobením mužských pokrývek hlavy. Asi nejznámějším symbolem síly svobodného chlapce je kosířek (též kosírek či rezau). Jde o uměle bělené 35 cm dlouhé péro z jeřába popelavého (lat. *Grus grus*), ptáka příbuzného naší volavce, žijícího v celé východní Evropě, Asii i Africe. Jeho peří je většinou šedé a poslední ramenní pera na křídlech jsou prodloužená, srpovitě zahnutá, odchýlně utvářená. Jejich jednotlivé praménky v horní polovici jsou volné, zahnuté zpět a navzájem spolu nesouvisí. A toto jsou právě podlužácké kosířky, které se k nám dostávaly většinou z Balkánu přes Vídeň s označením Kranichfeder. Jeřábí péra preparovaná, tak jak se nosí dnes, jsou specialitou výhradně podlužáckou (přírodní nepreparovaná se nosí na západním Slovensku, v Chorvatsku, Maďarsku i Burgenlandu). Péra se barvila olovenou bělobou tak, že asi dvě třetiny vrchní podélné poloviny se překládaly, zatíženy barvou, přičemž jednotlivé praménky vytvářely třásně. Bílá barva však časem opadala a ztmavěla a kosířek se musel právat, čistit.

Kosířek mohl nosit pacholek, tj. dospělý šohaj, který si dokázal sám přes rameno přehodit měřici obilí (cca 50 kg). O tento symbol se svobodní chlapi „pasovali“ a vítěz měl právo poraženému kosířek odebrat a zastrčit si jej vedle svého. Dle informátorky ze Staré Břeclavi (nar. 1930) se kosířek považoval též za symbol panictví a dívky, které „věděly své“,

je chlapcům při tancovačkách strhávaly z klobouků. Kosířek se nenosil ke slavnostnímu kroji v období adventním a velikonočním (od Popelečné stredy do Vzkříšení), při fašanku byl nahrazen snítky myrty, krušpánku či rozmarýny a po tuto dobu býval uložen v krabičce, zasypan křídou. Sláva nošení kosířku končila u šohaje obvykle jeho svatbou, neboť ženatí ztráceli právo jej nosit. Ode dne svatebního se kosířek obvyčejně stěhoval i se svatebním perem jako památka na svobodné časy za sklo „svatého obrázku“ do parádní „izby“.

Kosířek se poprvé vyskytuje v roce 1837 na nejstarších vyobrazeních podlužáckého kroje od Viléma Horna, takže je pravděpodobné, že se na Podluží nosí od dvacátých let 19. století. Svobodní chlapi ze selských rodin měli většinou po dvou kusech kosířků, menší na polosváteční příležitosti, větší parádnější ke kroji „na vyslečení“. Kosířek je zastrčený v husím brku upevněném na klobouku („guláči“ či „húseňáku“) v ozdobném „točku“. Aby při verbování nebo hošijích nevypadl, je uvázán dvěma nitěmi s navlečenými korálky, zakotvenými háčky po stranách klobouku. Původně se nosil na levé straně klobouku šikmo zastrčený do žinylek („housenek“) vedle umělého pera. Později, kolem první světové války, nastává změna – podle polohy kosířku se dalo přibližně usuzovat, ze které dědiny šohaj pochází. Tak v Poštorné a okolí se nosíval svise uprostřed čela, v Lanžhotě šikmo na levou stranu a na severním Podluží hodně šikmo, téměř vodorovně.

Ve sbírce jsou doloženy i další specifické obřadní součásti slavnostního mužského kroje, a to např. „předek“ z třicátých let 20. století. Jedná se o symbol stárka a nosí se v podobě svazečku různobarevných mašliček připevněných na dřevěném kolíčku, zastrčený v „guláči“. Zvyk označovat stárka po jeho zvolení (odpoledne na Štěpána, v Hlohovci na Tři krále) tímto symbolem pochází z druhé poloviny 19. století, na jižním Podluží se udržel dodnes. Na tancovačce při hodech stárek postupně předává „předek“ jednotlivým tanečnickům, kteří takto označení mohou skákat hošije. Pokud jde stárek „přes pole“, má svoje označení zastrčené za pravou holínkou.

„Stúpek“ je zase symbolickým předmětem pro „regrúty“ též „legrúty“, tedy pro chlapce starší dvaceti let, kteří si týden před odvodem za klobouk připevňovali umělou květinu s drobnými zelenými lístečky, ukončenou skleněným žaludem, nebo na myrtě připevňené dvě až tři barevné (asi 4 cm široké) mašle, které sahaly pod kolena do poloviny lýtek „hollenkových botů“ a byly většinou darem od „frajírky“. Takto označení chlapi chodili každý den k muzice, kde mívali své sólo.

Po odvodu ve městě si chlapi kupovali „legrútská péra“, bohatou výzdobu z umělých květin a korálků vějířovitě sestavenou, a připevňovali si je na přední část klobouku. Tento zvyk je zachycen na fotografiích již v osmdesátých letech 19. století a zaniká potom v letech třicátých století následujícího.

Výběr literatury:

- Dostál, Josef: Kožuchy na Podluží. Brno 1947.
 Esterka, František a kol.: Dolní Bojanovice 1996.
 Kružík, Jan: Kroje na Podluží. Gottwaldov 1982.
 Ludvíková, Miroslava: Moravská lidová výšivka. Brno 1986.
 Niederle Lubor: Moravské Slovensko. Díl I. sv. 1, Praha 1922.